

MARTA BAŁAŻAK

Postawy nauczyciela wobec jego działalności pozalekcyjnej

The Teacher's Attitudes Towards Extracurricular Work

Doktor, Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu, Wydział Filologiczno-Pedagogiczny, Katedra Pedagogiki i Psychologii, Polska

Streszczenie

W artykule przedstawiono te obszary pracy pedagogicznej, które występują w pracy nauczyciela i w których może, ale nie musi on funkcjonować. Praca pozalekcyjna nauczyciela stanowi obszar obowiązków podejmowanych dobrowolnie lub o samodzielnie ustalonym zakresie. W artykule zostały zawarte ich przykłady. Przyjmowane przez nauczyciela postawy wobec pracy pozalekcyjnej wskazują na jego stosunek do całości działań pedagogicznych w szkole i w zawodzie.

Słowa kluczowe: nauczyciel, postawa wobec pracy pedagogicznej, działania pedagogiczne w szkole, praca pozalekcyjna nauczyciela

Abstract

The article presents areas of pedagogical work occurring in teacher's job in which they can, but not has to function. Teacher's extracurricular work is an area of duties undertaken freely or with independently determined range. Their examples were included in the article. Taking extracurricular work by teacher indicates their attitude towards the entirety of pedagogic initiatives in school and job.

Keywords: teacher, attitude towards pedagogic work, pedagogic initiatives at school, teacher's extracurricular work

Wstęp

W pracy nauczyciel realizuje zadania stawiane mu poprzez wyznaczane obowiązki. Po części wynikają one z zasadniczych powinności pedagogicznych związanych z nauczaniem, wychowaniem i opieką, mają też swoje źródło w jego pozostałej pracy, w tym i pozalekcyjnej.

Obowiązki zawodowe stawiane nauczycielowi warunkują spełnianie wskazanych powinności. Jest to zakres pracy swoisty dla wykonywanego zawodu

Funkcje obrazem wypełniania obowiązków zawodowych przez nauczyciela

Jako zasadnicze obowiązki nauczyciela zazwyczaj przedstawiane są jego działania związane z opieką nad uczniem, obejmujące czynności wychowawcze

oraz wynikające z podejmowanego procesu nauczania. Ujmowane są jako podstawowe **funkcje zawodowe pedagoga** i stanowią obszar organicznej jego działalności w szkole.

Funkcje obejmują obszary wyspecjalizowanej aktywności nauczyciela. Skierowane są w kierunku podejmowanych działań i często łączą się lub nakładają, wspomagają, a nawet uzupełniają.

Wykonywane przez nauczyciela czynności zawodowe są celowym działaniem wynikającym z obowiązku zawodowego, który obejmuje kilka zadań wewnątrz zawodu (Bałazak, 2009, s. 23–37).

Obowiązki zawodowe nauczyciela określane są często jako przeznaczone do realizacji funkcje obejmujące różne obszary pracy.

Terminem *organicznej działalności* w pracy pedagogicznej posłużył się jako pierwszy Kobyliński (1984, s. 13–27), wiążąc ją z obowiązkami charakterystycznymi dla zawodu nauczyciela, które są nierozdzielnie powiązane z jego obowiązkami służbowymi. *Działalność nieorganiczna* natomiast to wszelkie czynności, które może, ale nie musi podejmować (sam decydując o ich pojawieniu się i przebiegu).

Podejmowane przez nauczyciela funkcje mogą być analizowane jako np. planowanie i wykonywanie przez niego pracy (Perrott, 1995, s. 117), spełnianie zadań zawodowych (Denek, 2005, s. 150), ogólny układ czynności (Martyniak, 1996, s. 12–14), stopień, wielkość wkładu pracy własnej, zaangażowania w życie placówki. W praktyce oświatowej *funkcje postulowane* to zbiór funkcji oczekiwanych w pracy nauczyciela, a przedstawianych przez np. przez przepisy prawne normujące pracę nauczyciela, przez literaturę przedmiotu, oczekiwania społeczne stron zainteresowanych pracą szkoły. W tej grupie występuje także i sam nauczyciel jako osoba posiadająca własną wizję swojej pracy lub – wyrażane jawnie lub nie – sugestie co do niej. *Rzeczywiste funkcje* nauczyciela to praktyczna realizacja funkcji założonych do realizacji poprzez stawiane mu oczekiwania lub wysuwane postulaty.

Sumując, praca nauczyciela w szkole sprowadza się do spełniania oczekiwań dotyczących jego obszarów działalności pedagogicznej: obligatoryjnego oraz nieobowiązkowego.

Cenzus stanowienia obowiązków wyznacznikiem ich realizacji

Obowiązki zawodowe nauczyciela wywodzą się przepisów prawnych lub organizacyjnych (jako nominalne), poszerzają jego zdaniem lub innych osób zasadnicze działania pedagoga (sugerowane), ułatwiają podejmowanie działań (podejmowane dobrowolnie), są nakazywane jako polecenia przez przełożonych (narzucane), wybierane w sposób samodzielny (autonomicznie wybierane).

O ile stanowienie obowiązku zakłada wyznaczenie określonych działań, to w zależności od ich typu różna może być forma obligatoryjności wykonania,

określenie terminowości realizacji, a nawet ustalenie zakresu czynności (Bałazak, 2007, s. 290–297).

Obszar działalności organicznej zakłada wysoki poziom obligatoryjności pełnionych przez nauczyciela funkcji (Bałazak, 2015a, s. 26–31) jako: statutowo związanych z zawodem w postaci określonych wymagań kwalifikacyjnych; powiązanych z wykonywaną pracą stanowiących podstawy realizowania funkcji opiekuńczej, dydaktycznej i wychowawczej; powiązanych z pracą jako ułatwiających jej wykonywanie, a wspomagających działania podstawowe; pochodnych wykonywanej pracy, często trudnych do przewidzenia, a pojawiających się *in statu nascendi*; zbieżnych z wykonywaną pracą – uzupełniających jej podstawowe wykonywanie, własnych oraz samodzielnie wyznaczanych i spełnianych przez nauczyciela.

Trudno jest działalność nieorganiczną odnieść do wszystkich powyższych kryteriów – ponieważ jej główną cechą jest dobrowolność. Należy tu jednak mówić o obligatoryjności, terminowości czy wyznaczanym obszarze zachowań, ponieważ jeśli samodzielnie wybieramy obowiązek do realizacji, nie można z góry akceptować niskiej jakości jego wykonania.

Działalność pozalekcyjna nauczyciela

Działalność pozalekcyjna nauczyciela to nie tylko uczestnictwo w prowadzonych przez niego zajęciach tematycznych odbywających się w ramach kół zainteresowań czy spotkaniach dla chętnych uczniów. Znajdują się tu wspomniane zajęcia typowo pozalekcyjne, konieczne działania związane z prowadzonym procesem edukacyjnym, różne płaszczyzny funkcjonowania w społeczności lokalnej i współpraca z osobami zainteresowanymi pracą placówki oświatowej.

Wybrane **zajęcia typowo pozalekcyjne** mogą być traktowane jako podejmowane niejednoznacznie samodzielne. Często wynika to z sytuacji, w której nauczyciel uczący danego przedmiotu tradycyjnie je prowadzi (nauczyciel historii – kółko historyczne, nauczyciel muzyki – chór szkolny, nauczyciel plastyki – kółko plastyczne, informatyk – informatyczne itd.). Bywa jednak, że to właśnie nauczyciel decyduje o kierowaniu nimi, a nawet sam deklaruje ich powołanie.

Zajęcia pozalekcyjne służą podniesieniu poziomu uczniów w wybranej dziedzinie, rozwinięciu ich zainteresowań (koła przedmiotowe). Bywają też takie, których ideą jest wspomaganie wychowanków odbiegających od ogółu (zajęcia wyrównawcze), istnieje też forma wspomagająca w przygotowaniu uczniów już posiadających dość wysoki poziom, ukierunkowana na realizację planowanego wydarzenia (olimpiada przedmiotowa) i wymagająca fachowej pomocy.

Osoba, decydując się na wybór zawodu nauczyciela, podejmuje się jednocześnie wykonywania pracy pedagoga, co jest jednoznaczne z szerszym rozumieniem działań oświatowych.

Szczególną kwestią w pracy nauczyciela (choć nie jest to traktowane jako jego funkcja) jest **odpowiedzialność i refleksyjny stosunek do wszystkich podejmowanych działań** – w tym i pozalekcyjnych. Oznacza to, że istotną rolę odgrywa indywidualny **wybór nauczyciela**.

Przykładowe obszary działalności pozalekcyjnej nauczyciela

Obszary działalności pozalekcyjnej nauczyciela wiążą się z jego pracą (jako pracownika i jako pedagoga) (Bałazak, 2015b, s. 529–532).

Zdarza się, że nauczyciel bywa postrzegany i oceniany właśnie przez ich pryzmat. Istotną rolę odgrywa tu jego aktywność i szerzej widziane działanie (ponieważ proces lekcyjny odbywa się w hermetycznej grupie uczniów, rodzicami kierują subiektywne oczekiwania, przełożeni hospitacje odbywają co jakiś czas, efekty pracy zauważalne są nie zawsze od razu).

Wśród obszarów można wyróżnić związane z zabiegami wokół swojej osoby – wszelkie działania związane z dbałością o wysoki poziom własny nauczyciela oraz o jakość i sprawność jego działań (Kępa, Gołębiowski, 2013, s. 274–279). **Doskonalenie zawodowe** powinno być równoległą formą edukacji nauczycielskiej obok pracy pedagogicznej. Jednak występuje tu dowolność, co widoczne jest przez pryzmat różnorodności działań: od entuzjastycznego ich podejmowania, po typowe asekuranctwo i unikanie (np. odbywanie lub nie, jedynie dla świętego spokoju). Może ono stanowić każdą z form stanowienia, istotny jest sposób, w jaki nauczyciel podejmie ten obowiązek. W zasadzie nauczyciel może zatrzymać się w rozwoju zawodowym na dowolnym etapie – jednak przyjmowana przez niego postawa znamionuje jego poziom etyczności i prawości pracowniczej (Wołk, 2009, s. 41).

Znajomość prawa oświatowego obejmuje nie tylko zasadnicze dziedziny związane z umową o pracę, przywileje wynikające z karty nauczyciela czy rozporządzeń ministerialnych (Bałazak, 2015a, s. 528–529). Nauczyciel powinien regularnie śledzić zmiany w prawie, zarówno te dotyczące jego, jak i jego pracy (np. aktualną podstawę programową). Zbliżone działania dotyczą realizowanego w dydaktyce programu, który może obejmować treści autorskie (Jabłońska, 2000, s. 17 i 20). Nauczyciel wie, iż prawo oświatowe istnieje, lecz jego znajomość dotyczy interesujących go aspektów. Istotne jest śledzenie formalnych w nim zmian. Nie powinno to mieć miejsca tylko ze względu na wysnuwanie subiektywnych treści o znaczeniu pozytywnym dla siebie czy w kluczowych momentach rozwoju w życiu kraju. Jako osoba związana z sektorem edukacyjnym, o pewnym poziomie wykształcenia, wykonująca zawód społecznie ważny powinien dość sprawnie posługiwać się prawem oświatowym. Nie do przyjęcia jest natomiast brak elementarnej nawet wiedzy o obowiązujących przepisach i stanowieniach.

Relacje z osobami związanymi ze szkołą (pochodzącymi z niej samej lub tylko wywodzącymi się ze środowiska lokalnego) to działania też w dowolny sposób podejmowane przez nauczyciela. Nauczyciel ma indywidualną osobowość, charakter, nie zawsze zgodny z treścią podejmowanej współpracy z innymi. Stąd też konieczność podjęcia wysiłku pracy nad sobą w celu nabycia umiejętności dialogu (Linowski, 2013, s. 57–59) z wybraną grupą, np. uczniami, z innymi nauczycielami, dyrekcją, rodzicami uczniów, innymi osobami zainteresowanymi pracą placówki oświatowej. Często jest bowiem tak, że szkoła postrzegana jest poprzez reprezentującego ją nauczyciela, co nakłada obowiązek przyjęcia właściwej postawy.

Nauczyciel może pracować zgodnie z wypracowanymi przez lata i ogólnie przyjętymi zasadami dydaktyczno-wychowawczymi. Jednak może też swoją pracę unowocześniać, **wprowadzać w niej elementy nowatorstwa, innowacje**. W zasadzie cały okres pracy nauczyciela powinien obejmować stałe poszukiwanie nowych rozwiązań, zarówno w nauczaniu, jak i w wychowaniu (Kida, 2004, s. 42–43). Celem takiego działania powinno być poszukiwanie najlepszych rozwiązań w pracy pedagogicznej. Jakiej odpowiedzi udzieliłoby społeczeństwo, ta jego część żywo zainteresowana pracą szkoły, na pytanie: Czy chcecie nauczyciela podążającego w pracy z duchem czasu, z nowymi pokoleniami, czy pracującego rutynowo, tak samo od chwili skończenia przez niego studiów (nawet od kilkunastu, kilkudziesięciu lat)?

Nie każdy nauczyciel miał i ma w swoim środowisku takie same szanse na **działalność społeczną** czy **polityczną**. Wiąże się to nie tylko z jego postawą czy sposobem działania, ale i z reakcją samego środowiska. O ile jeszcze sto lat temu bywał odbierany jako instruktor postępu, to przy obecnym stopniu rozwoju społecznego i inwazji mediów jego postępowanie bywa okrojone. Jednak istnieją różne organizacje i stowarzyszenia lokalne i oddziały tych o zasięgu ogólnopolskim. Ważne jest jedynie, aby działalność nauczyciela nie kolidowała z jego pracą w szkole – ani czasowo, ani ideowo. Postawa nauczyciel daje wówczas wychowankom wyobrażenie o możliwościach dostępnych dla każdego obywatela i stanowi jednocześnie obrazową lekcję wychowania młodych obywateli. Podobna znaczeniowo może być **działalność związkowa**.

Praca na rzecz środowiska jest na tyle istotna, że obok działań typowo szkolnych stanowi ważną część obowiązków zawodowych nauczyciela jako pedagoga (Ratajek, 1981, s. 167). Nauczyciel w takim wypadku uczy, wychowuje poprzez sam udział, uczestnictwo w akcjach społecznych, akcjach pomocowych, zbierania środków na wybrany cel. Inicjatywa uczestnictwa w tym obszarze pochodzi od samego nauczyciela. Podjęcie jej jest ukoronowaniem jego padających na lekcjach słów o istotności działań humanitarnych, *pro publico bono*. W przeciwnym wypadku uczniowie przyjmą je jako nic nieznaczące frazesy.

Może natomiast nauczyciel **uczestniczyć w życiu kulturalnym środowiska**. Może to być dowolna forma działalności wynikająca z typu zainteresowań. Do podjęcia jest rola animatora kultury, postaci wspomagającej działania innych osób. Twórca kultury realizuje się poprzez podejmowane działania (śpiewa w chórze, maluje itd.).

Ważne jest też, aby **nauczyciel posiadał hobby**. Niech czyta, uprawia sport, zbiera znaczki, haftuje – cóż wart jest bowiem taki pedagog, który namawiając uczniów do posiadania zainteresowań, sam spędza wolny czas przed telewizorem czy grając na komputerze.

Podsumowanie

Należy pamiętać, że praca nauczyciela to nie tylko rzemieślnicze przekazywanie wiedzy, kształcenie umiejętności, ale też powinności i obowiązki moralne względem: wychowanków, siebie i zawodu, innych nauczycieli, rodziców i szerszego otoczenia społecznego (Szluz, 2004, s. 167).

Ważne jest, w jaki sposób nauczyciel realizuje swoje obowiązki, niezależnie od sposobu ich stanowienia, rodzaju i sposobu powiązania z wykonywanym zawodem (jako organiczne lub nie). Obserwatorami jego pracy są głównie uczniowie – stąd każde jego działanie ma wartości wychowawcze i nauczające.

Realizowanie powierzonych obowiązków przez nauczyciela wskazuje na posiadany poziom kultury pracy, dbałości jej przebieg i efekty przez jego odnośnienie się do wszystkich działań pedagogicznych. Stosunek nauczyciela do pracy zawiera w sobie rozumienie idei zawodu, zakres etyki wykonawcy zawodu, a także pojmowanie znaczenia osoby pedagoga przez obserwujących go wychowanków. Postawa nauczyciela wobec pracy może też być miarą jego jako pedagoga i człowieka.

Literatura

- Bałażak, M. (2007). Stosunek do realizacji zadań pedagogicznych jako obraz poziomu etyki zawodowej nauczyciela. W: W. Furmanek (red.), *Praca człowieka jako kategoria współczesnej pedagogiki* (s. 290–297). Rzeszów: Wyd. UR.
- Bałażak, M. (2009). *Wiedza i umiejętności nauczyciela we współczesnej szkole*. Radom: Wyd. PR.
- Bałażak, M. (2015a). Wybrane elementy pracy nauczyciela pozywające ocenić jego postawę zawodową. *Edukacja – Technika – Informatyka*, 2, 26–31.
- Bałażak, M. (2015b). Wiedza nauczyciela jako jeden z mierników jakości jego pracy. W: E. Sałata, M. Marek, J. Bojanowicz (red.), *Edukacja wczoraj – dziś – jutro. Edukacja w dialogu i budowaniu lepszej przyszłości* (s. 528–536). Radom: Radomskie Towarzystwo Naukowe.
- Denek, K. (2005). *Ku dobrej edukacji*. Toruń, Leszno: Akapit.
- Jabłońska, M. (2000). Możliwości i powinności nauczyciela w dobie przemian. W: M. Jabłońska (red.), *Nauczyciel w zmieniającej się rzeczywistości społecznej* (s. 15–27). Wrocław: Wyd. UW.
- Kępa, M.M., Gołębiowski, A. (2013). Pedagog szkolny wobec kwestii samodoskonalenia i etyki zawodowej. W: A. Gołębiowski, A.M. Basak (red.), *Tradycja i współczesność edukacji i wychowania w Polsce* (s. 269–281). Radom, Krosno: RUTHENUS.

- Kida, J. (2004). Rola nauczyciela humanisty we współczesnej szkole. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Pedagogika i Psychologia*, 2, 34–46.
- Kobyliński, W. (1984). *Warunki sprawnej organizacji pracy kierownika na przykładzie instytucji oświatowo-wychowawczych*. Warszawa: IWZZ.
- Linowski, K. (2013). Spotkanie i dialog w przestrzeni wychowawczej. W: A. Gołębiowski, A.M. Basak (red.), *Tradycja i współczesność edukacji i wychowania w Polsce* (s. 57–76). Radom, Krosno: RUTHENUS.
- Martyniak, Z. (1996). *Metody organizowania procesów pracy*. Warszawa: PWE.
- Perrott, E. (1995). *Efektywne nauczanie. Praktyczny przewodnik doskonalenia nauczania*. Warszawa: WSiP.
- Ratajek, Z. (1981). *Problemy oceny pracy nauczyciela*. Warszawa: WSiP.
- Szluz, B. (2004). Etyczny wymiar zawodu nauczyciela. W: Z. Frączek (red.), *Aksjologiczne horyzonty wychowania człowieka XXI wieku* (s. 161–169). Rzeszów: Wyd. UR.
- Wołk, Z. (2009). *Kultura pracy. Etyka i kariera zawodowa*. Radom: ITE.